

הדואר

תרבות, ספרות, והגות יהודית

בשדה מחקר הספרות

מאת אורלי לובין

הדברים — בין אם יוצגו כבחירה שונה של המאירי בז'אנר אחר לצרכים אחרים, ובין אם יוצגו כתכתיבים ז'אנריים — אין ספק שהמאירי, היות והוא מטפל באותן תמות, מספק מקרה-מבחן מעניין במיוחד לשאלה הז'אנרית. בהקשר זה מהווה ספרו של הולצמן נקודת פתיחה לדיון אפשרי; בהקשר של המאירי זהו דיון ממצה ומקיף, שאפילו נוטע אותו בתוך החבורה הספרותית שלו ובמגע עם הקהילה הקולטת — קוראים ומבקרים, שלא לדבר על ההקשר המשמעותי במיוחד — ספרות המלחמה שפורסמה בארצות ובשפות אחרות.

מטבע הדברים השאלה הז'אנרית עומדת כמוקד העניין גם בדיון לא-השוואתי, בכל ז'אנר לעצמו. גם אם דיון בסופר אחד מגביל את החוקר לעיסוק ביצירת אותו סופר בלבד בלי לגלוש לשאלות רחבות יותר (כמו שאלת הז'אנר בכלל ואיפיוניו הפואטיים האפשריים), הרי שהבחירה בהמאירי מעלה מנייה וביה את השאלות הרחבות (כמו, למשל, שאלת השימוש השונה באותם חומרי מציאות), דוגמה תדה לשאלה רחבה יותר היא שאלת מה שהולצמן מכנה הרומן הלא-בידיוני — שאלה ז'אנרית לא השוואתית.

שאלתו של הולצמן — האם הרומנים של המאירי הם בדיון או תיעוד — היא, כפי שהוא עצמו מראה, הידהוד של אותה שאלה בהקשר של רומנים אחרים שנכתבו בעקבות אותה מלחמה, ולצורך העניין — שנכתבו בעקבות מאות ארועים היסטוריים, מלחמתיים או לא, בתקופות שונות במקומות שונים. הולצמן בודק את הרומנים — וכך צריך — לא מנקודת המבט של מהימנותם ההיסטורית (מהימנות שתקרב אותם אל קוטב המציאות ותדגיש את מימד התיעוד שלהם) אלא בהקשר של ההיבטים הספרותיים — הבדיוניים — שלהם. כך

ערטילאיות בהקשרים קונקרטיים כמו מלחמת העולם הראשונה, סוגיית "מיהו יהודי" ורישום הלאום בתעודת הזהות הישראלית ומשפט פולארד מעורר הסחות דעת ותהיות פילוסופיות לפחות אצל הקורא המצוי. אין ספק שלפחות בהקשר הזה התעמקות במלחמת העולם הראשונה תעלה מספר תשובות ציוניות אפשריות. למרבה הצער, וכפי שמציין הולצמן — אולי גם למרבה התמיהה, שלל היצירות שכתבו לוחמים יהודים סביב מלחמת העולם שלהם הוא דל להפליא, והסוגיות המופלאות שלעיל נשארות בעיה של הקורא ולא של הכותב. גם על רקע זה בולט המאירי ביחודו, הן בבחירת נושאי-הכתיבה שלו והן בטיפול בבעיית היהודי במלחמה ואפילו באותן תשובות ציוניות שהוזכרו למעלה בהקשרים קצת יותר מודרניים אבל לא יותר תקפים.

על הרקע הזה, של ספרות מלחמת העולם הראשונה בכלל וזו היהודית (החסרה) בפרט, נבנה הטיעון המרכזי והמעניין במיוחד לגבי יצירתו של המאירי. הולצמן דן בשלושה ז'אנרים שונים שמשמשים את המאירי: הרומן, הסיפור הקצר והשירים. המיוחד בטיעון: הולצמן בוחן כיצד "אותם חומרי מציאות זכו לעיבוד שונה ברומאנים, בסיפורים הקצרים ובשירים... בכל אחד מן הז'אנרים הודגש כיוון פואטי אחר והוצג העולם המתואר מזווית-ראייה שונה, כשהקירבה התמאטית מסייעת להבליט את ייחוד העיצוב" (עמ' 40). כיוון דיון כזה יכול להוביל, בהקשרים אחרים ורחבים יותר, גם לדיון בשאלת הז'אנרים בכלל והאיפיונים הפואטיים השונים — אם ישנם — של ז'אנרים שונים. במקרה של המאירי כפי שהוא מוצג אצל הולצמן התוצאה היא שלושה מיקודים שונים: הרומן התיעודי, הסיפור הפנטסטי-התמוה והשיר האקספרסיוניסטי. בכל אופן בו יוצגו

אבנר הולצמן, אביגדור המאירי וספרות המלחמה. הוצאת "מרכז כוכב", בימת "מערכות" לעיונים צבאיים, 1986

התכונות בכתבי המלחמה של המאירי מביאה את הולצמן למעין "התכונות מלמעלה" בשלל שאלות ובעיות אפשריות. לנגיעה קלה בחלקן ולהעמקה מעניינת במיוחד באחת מהן — נקודות השוואה בין הז'אנרים השונים שבחר המאירי לחוויות המלחמה שלו. כל הנאמר לעיל הוא תאור יתרונו המרכזי של הספר. חסרונו — הנסיון התלמיד-משהו להקיף את הכל בשפה שתוצה את המורה — שולי ומבוטל לעומת הפריסה המסקרנת של ריבוי נקודות המבט על ספרות המלחמה בכלל ועל זו של המאירי בפרט.

שני הפרקים הראשונים של הספר נקראים כמעט כמו קטלוג של נושאים אפשריים לדיון: מי ומי בסופרי מלחמת העולם הראשונה, המעבר מספרות הידואית לספרות פציפיסטית, החוויה היהודית במלחמה. הם נבנים כמעין רקע, עליו יובלט הדיון בסופר אחר, שהחוויה היהודית היא אחת החוויות המצויות בכתביו — המאירי. בהיותם רקע, הם יותר מוזכרים מאשר נידונים: הולצמן גם לא מציג עמדה שיפוטית משלו.

אפילו שאלת הנאמנות הכפולה וכפל המושגים — יהדות לעומת לאומיות, שאלה שמרכזיותה גם היום בארצות שונות ואפילו בישראל אינה מבוטלת, נשארת בעובריותה התאורית. הולצמן, כמובן, אינו חייב — ואולי אף אינו צריך, בהקשר של עבודה אקדמאית — לעצב ולתקשר עמדה, אבל הגירוי להשוואות ולבחנית שאלות

* הכותבת היא תלמידת מחקר בספרות השוואתית באוניברסיטת ניו-יורק.

**"הולצמן בודק את
הרומנים — לא מנקודת
המבט של מהימנותם
ההיסטורית, אלא
בהקשר של ההיבטים
הספרותיים —
הבדיוניים — שלהם. כך
הוא מעגן יצירה שיכולה
היתה להיקרא אולי
'אוטוביוגרפיה מוסווית'
או 'תיעוד היסטורי
משוחזר כעלילה' הישר
בלב הז'אנר הבדיוני
'רומן'."**

עיסוק בשילוב בין שני האגפים. הולצמן מיטיב להציג את הכלים הבדיוניים שהמאירי מנצל ואת הסטיות מתאור-המציאות-בדיוק-כפי-שהיתה. מהבחינה הזו הוא מקשר את המאירי היטב אל תת-הז'אנר האפשרי "רומן לא-בדיוני". דומה שעיסוק בהקרנות ההרדיות היה מקשר את תת-הז'אנר הזה עם תת-ז'אנרים אחרים אפשריים — למשל, עם רומנים בדיוניים בעליל שמנצלים את המגע עם המציאות ואת פרצוף-המציאות שלהם לצורך יצירת מעמד-מציאות חזק לעצמם (כמו "כדרך לעין-חרוד" של עמוס קינן, "פונדקו של ירמיהו" של בנימין תמוז ו"ברמן למה עשית לי את זה?" של אמנון דנקנר) או מהכיוון ההפוך — עם מסות והגיגים המנצלים כלים של הספרות הבדיונית כדי להעביר מסרים סמויים (והבולט הוא "פה ושם בארץ-ישראל, בסתיו 1982" של עמוס עוז). כלומר, לא רק עם ביוגרפיות ואוטוביוגרפיות מוסוות או לא מוסוות — אלא גם עם רומנים ומסות מוסווים או לא מוסווים, שעומדים על קו הגבול בין בדיון למציאות ונהנים משני העולמות לשם מימוש מערכות צרכים משלהם. ואין בכל האמור לעיל משום ביקורת על דיונו המלא של הולצמן, אלא רק הצבעה על כיוונים אפשריים — כוודים מיני רבים — שעולים ממחקרו ונפתחים להמשכים אחרים, כוללניים יותר, שיצירתו של המאירי היא מוקד אחד בהם.

**"סוגיית 'מיהו יהודי'
ורישום הלאום בתעודת
הזהות הישראלית
ומשפט פולארד
מעוררים הסחות-דעת
ותהיות פילוסופיות
לפחות אצל הקורא
המצוי. לפחות בהקשר
הזה התעמקות
במלחמת העולם
הראשונה תעלה מספר
תשובות ציוניות
אפשריות"**

הוא מעגן יצירה שיכולה היתה להיקרא אולי "אוטוביוגרפיה מוסווית" או "תיעוד היסטורי משוחזר כעלילה" הישר בלב הז'אנר הבדיוני "רומן". הולצמן בוחר, בכל זאת לסווג את הרומנים של המאירי כמעין תת-ז'אנר של "רומן לא-בדיוני", היינו — רומן שבוחר את חומרי המציאות שלו מהקשר היסטורי שהיה קיים אף-אמנם באיזו מציאות אובייקטיבית שהיא. תת-ז'אנר זה הוא אולי מעניין כשלעצמו, אבל אולי יותר מעניין יהיה לבדוק רווקא את עמידתו של רומן כזה על מעין קרמפריד דק למדי, בין מציאות ובדיון, נשען על שניהם ושואב משניהם: מן האחד — מצד המציאות — הוא שואב אותנטיות, אמנות, תיקשור קירבה אל קהל קוראים פוטנציאלי; מן האחר — הבדיון — הוא שואב עושר כלים ספרותיים שהשימוש בהם הופך את היצירה למרובדת יותר, מתקשרת מסרים באופן עקיף — ולכן משפיע — יותר, ואולי גם עוד רווחים מרווחים שונים. הולצמן כמוכן מצביע על קר-הגבול הדק הזה בדיונו: אבל הוא בוחר לקרב את הרומנים של המאירי לצד הדוקומנטציה, מתוקף היותם תיעוד של ארועים שחוהו המספר על כשרו, וכך מסלק את האגף הזה מהדרך ועובר לדון באגף השני — הבדיון — בלבד. השילוב של השניים וההקרנה ההדדית נראית פורה יותר: הרומנים של המאירי עומדים, אולי, יותר קרוב לפרפורטיות מורחבות מבחינת מקורם אבל הם מספיק בדיוניים בעליל על מנת להצדיק

"אביגדור המאירי הוא הסופר העברי היחיד שחוויתו כלוחם במלחמת העולם הראשונה נהפכו למוקד מרכזי ביצירתו, והשפיעו על כתיבתו מן הבחינה התימאטית. הפואטית והאידיאית גם יחד. הביטוי הישיר לכל אשר עבר עליו במלחמה ובשבי מצוי בשני רומנים ובעשרים ושבע סיפורים קצרים שכתב — כ-1200 עמודי פרוזה בסך-הכול — וכן כחמישים שירים וכמחזה אחד. זהו קורפוס נכבד בהיקפו אפילו לגבי סופר פורה כהמאירי, גם מבלי לצרף לחשבון שורה של יצירות נוספות משלו, שהעיסוק במלחמה נעשה בהן בדרכי עקיפין בלבד, ואת פעילותו כמתרגם, המושפעת אף היא בחלקה מן הכיוגראפיה המיוחדת שלו. כתיבתו בנושא זה, הקרובה ברוחה ובמגמותיה אל הספרות הפציפיסטית האירופית שפרחה בין שתי מלחמות העולם, היא הביטוי המקיף והמשמעותי ביותר בספרות העברית (ואולי לא רק בספרות העברית) לחוויית הלוחם היהודי במלחמת העולם הראשונה, על כל הכרוך בה.

★ ★ ★

כמה צמדי ניגודים בולטים בדמותו של המאירי על סף המלחמה: מצד אחד — משורר עברי, חניך החדר, הישיבה והגימנסיה שליד בית-מדרש הרבנים בכודפשט, ולפיכך מושרש היטב במסורת היהודית; ומצד שני — סופר ועיתונאי הונגרי, המעורה בספרות ההונגרית ובחיי הכהמה של כודפשט. פעיל ציוני נלהב, ובעת ובעונה אחת גם פטריוט הונגרי מושבע, כביכול במנותק מזהותו היהודית-ציונית. אבל מעל כל אלה עומדת זהותו כסופר ומודעותו החזקה לזהות זו. המאירי נכנס אל מלחמת העולם הראשונה כשהוא סופר מובהק בעיני עצמו ובעיני סביבתו גם יחד — עובדה שהיתה לה השפעה על הדרך שבה קלט ועיבד את רשמיו וחוויותיו מתקופה זו."

מתוך אביגדור המאירי וספרות המלחמה מאת אבנר הולצמן.